

Olvasáskultúra Izlandon

Darlene E. Weingand

Az izlandi olvasáskultúra a világon az egyik legfejlettebb, és itt a legnagyobb az egy háztartásra vetített könyvkiadási arány. Izland azzal büszkélkedhet, hogy egy lakosra számítva, évente háromszor vagy négyszer több könyvet jelent meg, mint a többi skandináv állam, és mintegy hússzor többet, mint az USA. Mi lehet ennek az oka? Milyen tanulsággal szolgálhat az izlandi társadalom és kultúra vizsgálata a világnak, ahol sok országban az analfabétizmus okozta súlyos problémákkal kell szembenézni?

Ennek felderítésére vállalkozott a cikk szerzője, aki 1988-ban, az izlandi egyetem vendégprofesszoraként interjúsorozatot készített a helyi társadalom összetételét reprezentáló csoportokkal.

A háttér

Izlandon több tényező is hozzájárulhatott a rendkívül magas olvasottsági szint eléréséhez. Ezek: 1. a földrajzi adottságok, 2. a közös múlt emlékének megőrzése, 3. a szájhagyomány ereje.

A földrajzi tényezők. Izlandi szerzők részletesen tárgyalják a táj és az emberek közötti kapcsolatot. *Thorarinsson* például így ír erről: "Az izlandi nép múltját nem lehet egyedül a történészek által megfejteni. Ez a történelem, összehasonlítva a többi civilizált nép történetével, másokénál sokkal jobban érthető az elemekkel vívott küzdelem alapján; az éghajlati változások, a jégzajlás, a talajerózió és a katasztrófák, mint

például a vulkánkitörések, a gleccserrepedések és a földrengések okozta környezeti változások tükrében."

Ezeket a földrajzi tényezőket figyelembe kell venni minden, a kultúra területén végzett vizsgálatnál.

A közös múlt... Kevés nép van, amelyik jobban ismeri történelmét és szorosabb kapcsolatban áll múltjával, mint az izlandi. Ez a 12. századtól kezdődően fennmaradt nagyszámú írott dokumentumnak köszönhető, melyek a kezdetektől feltárják a múltat. Ezek a dokumentumok, melyeket évszázadokon át szó szerint az egész nép birtokolt, formáltak az emberek gondolkodásmódját és érzelmi világát. A történelmi folytonosság, s benne a múlt dicsősége éppen úgy, mint az évszázados balsors, jelenti ma is az izlandiak legfontosabb hajtóerejét.

A szájhagyomány. Az izlandi örökség középpontját jelentő történelmi múlt közvetítésében jelentős szerepet játszott a szájhagyomány. Az ősi szokás, azaz a régi mondák felolvasása mindennapi jelenség volt a 13. századtól kezdve a 19. századig, s miként egy 1752-ből származó útibeszámolóból is kiderül, ez volt a szabadidő eltöltésének legértelmesebb és leghasznosabb formája.

Metodológia

A vizsgálat megkezdése előtt, a kutatási stratégia részeként a szerző olyan háttérinformációkat gyűjtött össze, amelyeket a későbbiekben, az eljárás során felhasznált.

Könyvkiadás. "Jobb mezítláb járni, mint könyvek nélkül élni" – tartja egy izlandi közmondás, ezzel is bizonyítva az emberek irodalom iránti vonalmát. Bár november-december hónapban a könyvpiacot a könyvek áradata lepi el, és a könyv ma is a legnépszerűbb karácsonyi ajándék, a nyolcvanas években már megjelentek a változás jelei. A kiadott könyvek száma 1981 és

1985 között növekedett, az eladott könyvek száma azonban 1986 és 1988 között évente 10, illetve 5%-kal csökkent. Izland legjelentősebb kiadójának, az *Almenna bókafélagidnak* vezetője szerint erősödött a könyv és a többi média közötti verseny, s az emberek kevesebbet olvasnak, mint korábban. A versenyt tükrözi az eladott könyvféleségek arányában jelentkező változás is. Az igény elsősorban a tankönyvek, műszaki könyvek és a különböző referensz művek iránt nő.

Az izlandi könyvtárak. Az országot 1262-től egészen 1944-ig, a Dániától való teljes függetlenség kivívásának évéig a politikai stabilitás és a gazdasági fejlődés hiánya jellemezte, így a könyvtárak sem fejlődtek kellőképpen. Ezen a téren az első lépéseket a 19. század fordulóján megjelenő olvasókörök és a posta útján kölcsönző könyvtárak jelentették, de ezek a kezdeményezések viszonylag rövid életűek voltak.

Az első valódi könyvtári közgyűjtemény, az 1818-ban alapított *nemzeti könyvtár* (Landsbókasafn Islands) az ország legnagyobb könyvtára. Állománya 1985-ben 380 000 hazai és külföldi dokumentum, továbbá mintegy 14 000 kézirat volt. A nemzeti könyvtárban – néhány nagyon régi, különösen ritka példánytól eltekintve – megtalálható minden olyan könyv, amelyet Izlandon nyomtattak.

Az 1940-ben alapított *egyetemi könyvtárat* (Háskólabókasafn) az egyetem oktatási és kutatási tevékenységének támogatására hozták létre. 1983-ban 230 000 nyomtatott könyv volt a nyilvános könyvtári feladatokat is ellátó könyvtár állományában.

A közművelődési könyvtárak eredete a 18. és 19. századi olvasótársaságokig vezethető vissza. Az 1981-85-ös időszakra vonatkozó statisztikai adatok intenzív könyvtárhasználatot mutatnak. Előrejelzik ugyanakkor azt is, hogy ezen a területen a vizsgált időszak után csökkenés várható.

Verseny az emberek szabadidejéért. A 250 000 lakosú Izland 2 televízió állomást (nemzeti és független adó), 6 rádióállomást, 5 napilapot és számtalan hetilapot, valamint magazint tart el. Hasonlóan a nála nagyobb országokhoz, a művészeti és kulturális élet számos területén különböző nemzeti intézményeket – könyvtárat, színházat, operát, táncegyüttest és galériát – tart fenn. Ezek a területeken számos helyi intézmény is működik.

A kvalitatív vizsgálati módszer és a "megalapozott" elmélet

A világon folyó kutatások nagy részénél kvantitatív módszereket és kísérleti tervezést alkalmaznak. E nagyra értékelt, jelentős és időtálló eredményeket hozó kutatási módszerrel szemben a másik, a kvalitatív módszer kevésbé becsült, alacsony a társadalmi presztízse. Pedig ez az a módszer, amely a vizsgálati alany mélyelemzésével a tanulmányozott jelenség olyan mélységeit képes feltárni, amelyre különben nem nagyon nyílik lehetőség. A mélyinterjú mint kutatási stratégia olyan optimális környezetet jelent, melyben a szellemi és társadalmi folyamatok vizsgálata a kérdező és az interjúalany közötti kapcsolat során kerül sor és a feltárandó világ a vizsgálat alanyának szemszögéből látható.

A kvalitatív módszert alkalmazva a teória a kutatás közben alakul ki, szemben a másik módszerrel, amely hipotéziseket állít fel és azokat vizsgálja. Általánosan elfogadott a kvalitatív módszerrel kapcsolatban a "megalapozott" elmélet kifejezés, melyet úgy lehet definiálni, mint a társadalom vizsgálata során szisztematikusan gyűjtött adatok alapján kialakult teóriát. Amiatt, hogy ez a módszer nem egy előre felállított elmélet bizonyítására épül, univerzális lehetőség tárul a kutató elé, és az eljárás során váratlan igazságok, felismerések megtalálására nyílik mód. Éppen ezért a tanulmány elején felsorolt tények csak magyarázó, illusztráló adatok, és nem a végeredményt előrejelző információk.

Az olvasáskutatási vizsgálat

A vizsgálatban résztvevő, az izlandi társadalom keresztmetszetét reprezentáló 57 főt 3 kategóriába lehet sorolni:

1. csoport: helyi közösségi vezetők és polgárok, valamint halfeldolgozó üzemek munkásai (21 fő)
2. csoport: tanárok, könyvtárosok, könyvkiadók és könyvtárszakos egyetemi hallgatók (21 fő)
3. középiskolai tanulók (15 fő)

A vizsgálat 28 kérdéséből 7 közvetlenül a nyelvre, a történelemre és az irodalomra, azaz az izlandi örökségre és hagyományra, a többi kérdés

pedig a válaszolók személyes motivációjára, családi hátterére és olvasási szokásaira vonatkozott.

A *nyelvismeret* Izlandon iskolai követelmény, ezért korántsem meglepő, hogy valamennyi megkérdezett idegen nyelven is tud olvasni. Ismert nyelvként a következőket sorolták fel: angol, norvég, svéd, dán, spanyol, német, latin, francia. Az idegen nyelvek ismerete azonban számos más országban is kötelező, ám azok mégsem érik el az izlandi olvasottsági szintet. Ismerve továbbá azt a tényt, hogy Izlandon történelmi viszonylatban új intézmény a hivatalos iskolai rendszer, valamint azt a körülményt, hogy az izlandi olvasáskultúra már a középkorban, a jellemzően egynyelvű és elsősorban a nemzeti kultúrához kötődő évszázadokban is kiemelkedett, összehasonlítva a többi észak- és nyugat-európai néppel, a mai olvasottsági szintet nem lehet a többnyelvűséggel magyarázni.

A válaszolók csaknem egyhangúan tettek hitet az *izlandi hagyományok*, a *történelmi* és *irodalmi* ismeretek fontossága mellett. Hangsúlyozták, hogy a nemzeti kultúra és a múlt ismerete értékeket közvetít, és segít az identitás megőrzésében.

Csak kétharmaduk gondolta azonban úgy, hogy a hagyományok közvetlenül befolyásolják az olvasói érdeklődést.

Az 57 megkérdezett közül harmincnyolcan (67%) azt vallották, hogy jól ismerik a történelmet és az irodalmat. Ismereteiket 42%-uk otthon, a szülőktől és/vagy a nagyszülőktől szerezte. A tanulók azonban – két kivétellel – csaknem kizárólag az iskolában tettek szert történelmi és irodalmi műveltségre, és ebben a csoportban voltak a legkevésbé olyanok, akik ismereteiket másoknak is továbbították (3 fő). Ez a tendencia komoly problémát jelenthet a kultúrákövetítés folytonosságában.

Az *ősi mondákat* szinte valamennyi interjúalany ismerte. A régi történetekkel legtöbbször 7 és 10 éves koruk között ismerkedtek meg. Az első csoportból 18 (86%), a másodikból 15 (71%), a harmadikból pedig 8 fő (53%) említette a családot, mint információforrást.

30 interjúalany (53%) tartotta úgy, hogy *szoros kapcsolat* áll fenn a *mondák* és *mesék* ismerete, valamint az *irodalom* iránti érdeklődésük között. A tanulók közül azonban mindössze csak ketten voltak ezen a véleményen, további bizonyítékként a szájhagyomány csökkenő szerepének.

A kérdésre, hogy *szeretnek-e olvasni*, csak öten válaszoltak tagadóan. Az öt főből három középiskolás volt, akik a következőképpen indokolták válaszaikat: "nem érdekli", "inkább szórakozni megy", "egyszerűen nem szeret olvasni". A válaszolók nagy többsége (95%) nem csak szeret olvasni, de az olvasást fontosnak is tartja.

Azt vizsgálva, hogy *milyen gyorsan olvasnak*, 49% tartotta magáról azt, hogy gyorsan vagy nagyon gyorsan olvas. Ez az eredmény alátámasztja a korábbi, az olvasás szeretetére és fontosságára vonatkozó adatokat. A képesség ugyanis gyakran azon múlik, hogy az ember szeret valamit csinálni vagy nem. E válaszok alapján megállapítható, hogy az olvasás ma is az izlandi élet fontos része.

A *gyermek-és serdülőkori olvasási szokásokra* vonatkozó kérdések azt próbálták tisztázni, hogy a korai élmények milyen hatással voltak a későbbi életkorban. Az interjúalanyok többségének a szülők és egyéb családtagok rendszeresen olvastak fel meséket. (Az erre vonatkozó kérdésre csak 10 fő (18%) válaszolt nemmel.) Ezt az élményt minden igennel válaszoló már iskolás kora előtt átélte, legtöbbször már három éves korukban.

A megkérdezettek közül 34 fő (60%) már iskolás kora előtt tudott olvasni. Ebből is látható az olvasás magas társadalmi presztízse és a családok szerepének jelentősége a tanulási folyamatban. Ezek a nagyon korán kialakult olvasási szokások felnőttkorban is továbbéltek.

Az olvasmányokat különböző forrásokból szerezték be. A legnépszerűbb forma a vásárlás és a könyvtári kölcsönzés volt.

Az interjúalanyok 93 százaléka (53 fő) már gyermekkorában megismerte a könyvtárat. Ez a korai szokás a későbbiekben intenzív könyvtárháználattal eredményezett.

A közművelődési könyvtárakon kívül sokan fordultak a családi könyvtárhoz olvasmányokért, és csaknem mindenkinek saját könyvtára is volt.

Amíg egy 1971-es felmérés adatai alapján a megkérdezettek 20%-a becsülte házikönyvtárát 500 kötetesre vagy annál nagyobbra, ebben az 1988-as vizsgálatban ugyanez az arány már 42% volt.

A válaszolók legszívesebben az esti órákban, lefekvés előtt olvastak, az olvasás ideális körülményeire adott válaszból pedig a kényelem volt a legfontosabb szempont.

Az olvasási szokások és az évszakok kapcsolatára vonatkozó kérdésre 24 válaszoló (42%) a telet, 12 (21%) pedig a nyarat jelölte meg mint az olvasás kedvelt időszakát. És bár ez az arány alátámasztja azt a feltételezést, hogy a sötétség és a hideg erős motiváló tényezők, ez csak kiegészítő adat, mert az eredmény inkább a személyes és nem a társadalmi motivációra vonatkozik.

Következtetés

A kvalitatív vizsgálati módszer és a "megalapozott" elmélet segítségével, részben a már meglévő dokumentumokból nyert elméletek, részben ezeknek az interjúk során továbbcsiszolt változatai alapján, a következőket lehet összefoglalni.

A múltra vonatkozó elméletek és a tények

Izlandon a következő tényezők járulhattak hozzá a rendkívül magas olvasottsági szint eléréséhez: a földrajzi adottságok, a közös múlt és a kulturális emlékezet, a szájhagyomány ereje. Az interjúk alapján, amelyekből kiderült, hogy a mai izlandiak számára mennyire fontos a történelem, az irodalom és az olvasás, le lehet vonni azt a következtetést, hogy mindhárom tényező, azaz a táj, az örökség, és a szájhagyomány és az irodalom segítségével közvetített közös kultúra, jelentősen hozzájárult századunkban az izlandi olvasáskultúra fejlettségéhez.

A jelen: feltételezések és bizonyítékok

A mai olvasottsági szintet a következők magyarázhatják:

1. Ez az olvasottsági szint a korábbi hagyományokból következik, és a változó körülmények hatással lehetnek a jövőre.
2. Ez a magas szint a valóságban csökkenő tendenciát mutat.
3. Az olvasáskultúra olyan mélyen kötődik az izlandi hagyományokhoz, hogy a társadalmi változások alapvetően nem tudják befolyásolni.

A mai változó világ nem hagyta érintetlenül a hagyományos izlandi identitást sem. Mégis, sok interjú a 3. számú elméletet támasztja alá. Az emberek véleménye azt igazolja, hogy az izlandi örökség – legalábbis a mai napig – ellenállt a globális társadalom és a fejlett technológia okozta negatív hatásoknak. A televízió és a video már ma is jelen van, de hatásuk most még korlátozott. Az interjúalanyok legnagyobb része heti 6-10 órát néz tévét és kevesebb mint 5 órát videót. Ha azonban a fiatalokat nézzük, akkor ez a meglehetősen jó eredmény megváltozik, mert a középiskolások sokat nézik a televíziós műsorokat, és szabadidejükben videóznak is. Mindez vajon azt jelenti, hogy ez a tendencia és a társadalmi változások együttesen jelentősen befolyásolják majd a jövőt? Sok interjúalany hiszi, hogy így lesz, és komolyan aggódnak is emiatt. Az interjúk hatásosan alá is támasztják ezeket a rossz előérzeteket, és minden azt mutatja, hogy az 1. számú elméletet komolyan kell venni. A 2. számú elméletet sem lehet teljesen figyelmen kívül hagyni, amely szerint ez a hanyatlás már el is kezdődött. A legnagyobb valószínűsége mégis az 1. számú feltételezésnek van, mert egyenlő arányban tükrözi a pozitív és negatív körülményeket, és mert elismeri a változások lehetséges hatását.

A lehetséges jövő

Mit jelent mindez? Ha az izlandi hagyományokat a változás fenyegeti, mi következik ebből a világ számára? Milyen stratégiákat lehet kidolgozni, amelyek csökkenteni tudják a társadalmi változásokkal együttjáró feszültségeket?

Leltárt készítve azokról a tényezőkről, amelyek hozzájárultak ahhoz, hogy Izland lakossága száz százalékos olvasó nép legyen, az interjúk alapján a következőket lehet felsorolni:

- erős egyéni függetlenség tudat, és a túlélésben való hit,
- a család fontos szerepe,
- annak tudata, hogy a nemzet tagjai kölcsönösen egymásra utaltak, és kölcsönösen hatnak egymásra
- erős közösségi érzés,
- a nyelvnek, mint kultúrákövetítőnek tisztelete,
- erősen élő hagyományok, beleértve a szájhagyományt is,

– a természetbe, a tájba, a néphagyományba vetett hit,

– a földrajzi környezet, az éghajlat és az elszigeteltség hatása

– az olvasásnak, mint a tudás alapvető forrásának tisztelete.

A mérleg másik serpenyőjébe azok a – már meglevő vagy éppen kialakuló – tényezők kerülnek, amelyek veszélyeztetik az olvasáskultúra szintjét:

– urbanizáció,

– központosított iskolarendszer,

– a tanulás helyszíne az otthon helyett egyre inkább az iskola,

– a két keresős családok,

– magasabb életszínvonal,

– a városokban csökkent az együttélő nagycsaládok száma,

– a televízió és a video hatása,

– a szabadidő eltöltésének egyre több lehetősége,

– bekapcsolódás a világ vérkeringésébe.

Ez a lista egy városi élet felé elmozduló kultúrát tükröz, melynek legfőbb jellemzői: a központosított szolgáltatások, a fejlett technológia, a növekvő életszínvonal, a változó családszerkezet, a más kultúrákkal való kölcsönhatás és egy komplexebb életvitel. Ez az értékrendszer szükségszerűen mozdul el az egyszerűbb vidéki életformától a városiasodás felé. A jövő olvasáskultúrájának kulcskérdését az jelenti, hogy képesek lesznek-e az izlandiak – és különösen a fiatalok – alkalmazkodni a változó körülményekhez.

A világ számára levonható tanulság pedig egyszerű. A családi és egyéb interperszonális kapcsolatok által közvetített értékek, a kulturális hagyományok és az önérték tudata egymással összefüggnek és kölcsönös kapcsolatban állnak. Ahol ez a három szint: az egyéni, a családi és a társadalmi tényezők folyamatosan közvetítik egymásnak ezeket az értékeket – mind az általános értékeket, mind az oktatás és az olvasás értékeit –, ott a végeredmény az olvasáskultúra magas szintje.

AZ LC KATALÓGUSCÉDULÁS ÚJDONSÁGÉRTESÍTŐJE (Alert Service) a kívánt témakörből postán megküldi a frissen megjelent művek teljes bibliográfiai leírását, valamint a megjelenés előtt állók CIP-leírását, 21 nagy témakör 2155 részterületéről. A tételnek a MARC adatbázisba való beérkezése után nyomban postázzák a cédulát, amelynek ára 6-20 cent között van, aszerint, hogy mennyire specifikus keresőprofil ad meg az igénylő. A szolgáltatás nemcsak állománygyarapítási segédletül szolgál, hanem a kutatókat is tájékoztatja szakterületük újdonságairól. (CDS Connection, 1990. június)

ÚJ INFORMÁCIÓS TECHNOLÓGIÁK

címmel Budapesten 1991. augusztus 26–28-án nemzetközi tudományos konferenciát szervez

Dr. Ching-chih Chen a Massachusetts-i Graduate School of Library and Information Science professzora és dékánja, a **Magyar Könyvtárosok Egyesülete** és a **Neumann János Számítógéptudományi Társaság**.

A NIT'91 negyedik nemzetközi konferencia támogatói:

- az Egyesült Államok Külügyminisztériuma, US State Department
- az Egyesült Államok Könyvtárügyi és Információtudományi Nemzeti Bizottsága, US Nat'l Commission of Libraries & Inform Science (NCLIS)
- az ENSZ Iparfejlesztési Szervezete, US Industrial Development Organization (UNIDO)
- a Nemzetközi Információs és Dokumentációs Szövetség (FID)
- Könyvtáros Egyesületek és Intézetek Nemzetközi Szövetsége, International Federation of Library Associations & Institutions (IFLA)
- az Amerikai Könyvtárak Egyesületének Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága, American Library Association/Internat'l Relations Comm. (ALA/IRC)
- az Amerikai Információtudományi Társaság, American Society for Information Science (ASIS)
- a Magyar Könyvtárosok Egyesülete
- az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár (OMIKK)

A konferencia témakörei:

- ▶ információs rendszerek és szolgáltatások;
- ▶ adatbázisok építése, struktúrája és a visszakeresés;
- ▶ integrált könyvtári és információs rendszerek;
- ▶ a mikroszámítógépek alkalmazása a könyvtárakban és információs központokban;
- ▶ az információ-továbbító rendszerek;
- ▶ információs szolgáltatások fejlesztése és piaca;
- ▶ optikai technológiák alkalmazása, termékek és szolgáltatások;
- ▶ országos, helyi hálózatok;
- ▶ felhasználói igények

A Programbizottság tagjai:

Balogh Margit	Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár tel.: 138-2300
Bárdosi Mária	Közgazdasági Egyetem Központi Könyvtár tel.: 118-5827
Haraszi Pálné	Országgyűlési Könyvtár Információs és Dokumentációs Osztály tel.: 138-4133
Lukátsné Takács Zsuzsa	Országos Széchényi Könyvtár Könyvtártudományi és Módszertani Központ tel.: 175-9984
Szántó Péter	Országos Műszaki Könyvtár tel.: 138-4837
Dr. Telcs András	MTA Könyvtár tel.: 138-2344/492
Teveli Mihályné	Konjunktúra-, Piackutató és Informatikai Intézet Könyvtár és Dokumentációs Osztály tel.: 117-0850

Az előadással jelentkező résztvevőket kérjük, legfeljebb 1 oldal terjedelmű kivonatot juttassanak el Izsák Andrea nevére az NJSZT Titkárságára.

A konferencia színhelyén egyidejűleg rendezendő kiállításra várjuk a bemutatkozni szándékozó könyvtárak és információs központok jelentkezését.

Neumann János Számítógéptudományi Társaság
1054 Budapest, Báthori u. 16.
tel.: 132-9349, 132-9390, fax: 131-8140

A KÖNYVTÁRAK ÉS A TÁJÉKOZTATÁS ÚJ TECHNOLÓGIÁJA

A Magyarországon működő Francia Intézet Könyvtára bemutatót szervez a Franciaországban használatos CD-ROM-ok ismertetésére könyvtárosok, dokumentaristák, kiadók, könyvterjesztők, távközlési szakemberek és minden érdeklődő számára május 13. és 17. között.

A bemutatásra kerülő optikai kompakt lemezek valóságos adatbankok, melyekről számítógép segítségével hívhatók le az információk. Egy-egy lemez tartalmazza például a Franciaországban kapható összes kiadványok adatait, vagy a francia Nemzeti Könyvtár anyagát, periodikákat, szótárakat, enciklopédiákat. Megtalálhatjuk CD-ROM-on a francia irodalom bemutatását éppúgy, mint a világ aktuális eseményeit, gazdasági és társadalmi információkat, beleértve a külföldieket is.

A bemutató helye: Francia Intézet.
Szegfű u. 6. (1063)
Telefon:12-15-609
Francia Intézet Könyvtára